

-
1. *Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура* / Д.Гелд, Е.МакГрю, Д.Голдблатт, Дж. Перратон. — К.: Фенікс, 2003. — 584 с.
 2. *Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс* // Камень и небо. — М.: Грант, 2000. — 288 с.
 3. *Добров Г.М. Наука о науке.* — Киев: Наук. думка, 1989. — 304 с.
 4. *Коллинз Р. Социология философий. Глобальная теория интеллектуального изменения.* — Новосибирск: Сибирский хронограф, 2002. — 1281 с.
 5. *Бурдьё П. Социальные условия международной циркуляции идей* // П.Бурдьё. Социальное пространство: поля и практики — М.: Ин-т эксперим. социологии; СПб.: Алетейя, 2005. — С. 539—553.
 6. *Еко У. Вступ. Роль читача* // У.Еко. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. — Львів, 2004. — С.23—77.
 7. *Касавин И.Т. Традиции чтения (к типологии текстов и текстовых эпох).* //Философия науки. Методология и история конкретных наук. —М., 2007. — С. 233—256.
 8. *Бурдьё П. Поле науки.* // П.Бурдьё. Социальное пространство: поля и практики.— С.473—517.

*Л.П.Мелешенко,
аспірант*

Становлення норм професійної діяльності вченого

Проблема становлення норм професійної діяльності вченого в наші дні набула широкої актуальності, оскільки моральна проблематика виділилася у сферу наукознавчого аналізу (Р.Мертон, Н.Мотрошилова та інші). Останнім часом дослідники приділяють увагу саме ціннісним, етичним аспектам наукової діяльності. Це пояснюється тим, що наука зараз є не тільки однією з виробничих сил національних господарств і світового господарства в цілому, але й універсальним джерелом нових досягнень, які стають основою технічного прогресу, визначають якість життя. Типовий для сучасної епохи перебіг численних криз, наслідки яких впливають на людей і являють собою глобальну небезпеку, покладає на науку особливу відповідальність як на силу, яка бере участь у виникненні таких ситуацій, а також на творців цієї науки, тобто на вчених. Можна чути багато звинувачень на адресу науки і вчених, і це природно, бо причинами криз, які розгортаються в наш час, виступають фактори технічного про-

гресу, який відкриває можливість як розумного використання досягнень техніки, так і застосування їх на шкоду людству. Наука несе певну відповідальність за умови, які склалися в результаті використання техніки, а також вчені, які своїми роботами прокладають шлях до виникнення негативних наслідків. Дослідників цікавлять норми науки, а не лише норми матеріального виробництва, що пояснюється дією соціальних і внутрішньонаукових факторів, але перш за все зростанням значення науки для сучасного суспільства, її цінності для людства. В основі норм професійної діяльності вчених лежить відповідальність останніх перед своїми колегами, перед своєю галуззю науки, перед наукою в цілому за достовірність своїх результатів, які вони пропонують на розгляд науковому співтовариству, бо від них залежить доля суспільства.

Норми професійної діяльності вчених, їх зачатки склалися ще з античних часів. Зусилля вчених були спрямовані на пошуки істини. Всім відомий вис-

лів Арістотеля: „Платон — мій друг, але істина дорожча”. Його сенс полягає в тому, що в прагненні до істини вчений не повинен рахуватися ні зі своїми симпатіями, ні з антипатіями, ні з будь-якими іншими обставинами [1, с.5]. Але частіше відразу визначити істинність наукового знання неможливо. Тому і норми наукової етики не вимагають, щоб результат кожного дослідження був обов’язково істинним. Сократ, скажімо, вчив, що людина чинить погано лише тому, що не усвідомлює це, і коли вона пізнає, що таке добродесність, то завжди шукатиме її. Тим самим знання визнавалося умовою, необхідною для добродесного життя, але разом з тим і сам пошук знання ставав добродесною діяльністю. Отже, ми бачимо, що етична проблематика стосується науки в цілому, і її роль в становленні сучасної науки дуже значна, тому що протягом цього процесу наука перш за все отримала моральну функцію як її обґрунтування і виправдання перед культурою і суспільством.

Норми професійної діяльності вченого містяться також у клятві Гіппократа. Основними принципами цієї клятви були: „перш за все не роби шкоди” і „принось користь”, що закликають до відповідальності вчених, до їх сумлінності. Медицина і далі продовжує ними користуватися. Яскравим прикладом застосування цих принципів може служити відкриття Ерліхом його першого радикального засобу проти сифілісу — препарату 606. Вчений взяв на себе велику відповідальність, бо з однієї сторони стояла тяжка хвороба, а з іншої — лікарський засіб, який міг викликати важкі побічні наслідки. Ерліх був впевнений у своєму препараті, і, не дивлячись на ризик деякої можливої шкоди його дії, тяжка хвороба була

переможена. У цьому випадку мав місце акт морального вибору, який визначався відповідальністю вченого перед своїми колегами і науковими співтовариством загалом, тобто професійною відповідальністю.

Становлення норм діяльності вчених тісно пов’язане з ідеалами і цінностями як суспільства, так і цієї діяльності, оскільки вона, як і будь-яка інша, має чітко визначену мету, для досягнення якої шукають можливі засоби. Мета наукової діяльності визначається суспільством. В епоху становлення капіталізму феодалізм і духовний диктат церкви почали перешкоджати розвитку виробничих сил, нових соціальних відношень, нової науки і світогляду. Потреба істотного оновлення суспільства відбилася у формуванні науки Нового часу, що стала засобом розширення географічних кордонів, розвитку нової техніки і виробництва, духовною антитезою релігії, важливим фактором формування нового погляду на світ і роль людини в ньому. Це сприяло зміні організаційних форм науки, появі наукових співтовариств, академій, а також диференціації наук, збільшенню ваги експериментальних галузей науки. Таким чином, зростає самосвідомість науки як цілісної і специфічної сфери суспільної діяльності. Саме в XVII ст. істина стає її головною цінністю, на відміну від середніх віків, де панувала віра в релігійні догми. Пошуки істини проводила не конкретна людина, а певні групи вчених, тобто тут мала місце колективна діяльність [2, с. 5—6]. Наука Нового часу функціонує на основі правил, які приписують найефективніший спосіб дій через систему дозволів, заборон, норм, морально чи матеріально санкціонованих. У Новий час склалися правила, якими

вчені користуються і тепер — норми професійної наукової діяльності, що регулюють відношення з колегами, а також з представниками інших соціальних інститутів суспільства. Тому можна вважати, що є дві етики науки — „внутрішня” та „зовнішня”.

„Внутрішня” етика знаходить відображення в різноманітних підходах до самої науки. Вона є описом того, як повинні діяти вчені, представники певного професійного об'єднання, стосується проблеми демаркації науки, тобто визначення межі між наукою і ненаукою. „Внутрішня” етики науки відображає її особливість як сфери знання: інтенцію до пошуку істини як вищої наукової цінності; цінність новизни наукових результатів; вимоги несуперечливості, системності наукових тверджень, можливість їх перевірки науковою практикою.

Можна виокремити принаймні два етапи творення „внутрішньої” етики науки. Перший — формування логічних норм наукової творчості. Найбільш чітко цей аспект висвітлений в працях позитивістів (К.Поппера, М.Лакатоса, М.Полані та ін.). Вони відображають характерні риси науки як специфічної форми пізнання в результаті аналізу наукових текстів.

Другий — формування наукового етосу, тобто норм поведінки вченого як представника професійної спільноти. Ці норми регулюють поведінку вченого, його діяльність в інституціоналізованій науці (Р.Мертон та його послідовники, Т.Кун, М. Полані та ін.).

Наприклад, для К.Поппера критерієм науковості теорії є можливість її фальсифікувати чи спростувати [3]. Він вважає, що вчені роблять відкриття, прямуючи не від фактів до теорії, а від гіпотез до одиничних висловлювань.

Вчені користуються гіпотетико-дедуктивним методом. З гіпотез загального характеру робляться висновки, які порівнюються з протокольними твердженнями. Через те, що жодна теорія, за К.Поппером, не може бути доведена остаточно, вона за визначенням має гіпотетичний характер, її утворюють не закони, а правдоподібні твердження. Будь-яка теорія є ненадійною і, можливо, помилковою. Остаточно довести теорію неможливо, але її можна фальсифікувати. Теорія є спростованою, якщо вона суперечить емпіричним даним. Фальсифікована теорія змінюється новою, яку починають раціонально критикувати. К.Поппер відмовився від вузького емпіризму та індуктивізму логічних позитивістів, замінивши їх принципами органічного зв'язку теоретичного і емпіричного рівнів знань. Він вважав, що науковою є та концепція, яка співставляється з емпіричними даними і яка в будь-який момент може бути фальсифікована. Тому професійна діяльність вчених повинна мати за мету створення таких теорій, які б відповідали принципу фальсифікації.

Для М.Лакатоса діяльність вченого пов'язана зі створенням „дослідницьких програм” [4]. Він вважає, що реальними є лише науки, які дозволяють вивчати себе з точки зору певних логічних вимог. При цьому він запропонував оригінальний варіант логіки здогадування і фальсифікації. Потрібно порівнювати не теорії, а науководослідні програми. Кожна така програма містить декілька теорій, міцне ядро програми переходить від однієї до іншої, а захисний пасок може частково порушуватися. Перехід до нової програми відбувається, коли порушується повністю ціле ядро. Нова програма повинна мати новий емпіричний зміст

у порівнянні з попередньою. Лакатос зумів виділити важливі моменти в процесі розвитку знань. Вчений повинен розрізняти теорії і програми і визначатись, в рамках якої з них він знаходиться. Якщо він не знатиме про інші програми, то це призведе до однобічності та невикористання переваг інших програм.

Т. Кун в праці „Структура наукових революцій” розробив концепцію розвитку науки як зміни наукових парадигм, чергування періодів нормальної науки і наукових революцій. Парадигма — це сукупність теоретичних і методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яка відтворюється в науковій практиці на даному етапі. Парадигма є основою вибору проблем, моделлю і зразком для вирішення дослідницьких завдань. Згідно його концепції, на першому етапі наукової дисципліни відсутня система цінностей і згода відносно мети, теоретичних установок, загальноприйнятих методів і фактів. Створення парадигми означає досягнення такої згоди на основі загальноприйнятих зразків теоретичних чи емпіричних знань, дослідницьких методологій. При цьому вчені спираються на особливі цінності, використовують закриту мову і утворюють замкнуте співтовариство. Перехід від однієї парадигми до іншої супроводжується колективною зміною бачення, інтерпретації емпіричних фактів. Ті знання, які були отримані в рамках різних парадигм, не можна порівнювати і вони мають різний сенс. Порівняння парадигм відбувається не науковою, а буденною і філософською метамовою. Нормальна наука, яка розвивається в рамках однієї парадигми, приводить до удосконалення теорій і зростання ем-

піричних фактів. Відкриття аномальних фактів, які неможливо пояснити в рамках пануючих поглядів, приводить до наукових революцій, в ході яких складаються нові парадигми. Але прогресу, пов'язаного зі зростанням об'єктивної істини, Т.Кун не визнає, вважаючи, що такі знання можуть бути схарактеризовані як більш чи менш ефективні для вирішення відповідних завдань. Кожна парадигма має свої критерії раціональності. Т.Кун підкреслює, що наука —результат дії наукових колективів і шкіл. Таким чином, за Т.Куном, розвиток науки є зміною парадигм наукового співтовариства. У випадку нормальної науки вчений працює в жорстких межах встановленої парадигми. У періоди наукових революцій відбувається зміна парадигми і відповідно способів наукової діяльності вченого [5, с. 28—30].

Найбільшою своєрідністю відзначається так звана концепція неявного, особистісного знання, автором якої є відомий британський вчений М. Полані. Ця концепція була розкритикована К.Поппером, який звинувачував її в іраціоналізмі. Куайн звинувачував Полані в тому, що він хоче звільнитися від поняття спостереження. Але основною метою цієї концепції було подолання помилкового ідеалу деперсоніфікованого наукового знання, яке ототожнювалось з об'єктивним. Основні тези концепції особистісного знання: науку створюють люди, які володіють майстерністю; науковій діяльності неможливо навчитися через підручник, бо це вміння передається при спілкуванні з майстром; люди, які створюють науку, не можуть бути замінені іншими та відділені від знання, яке вони виробляють; в пізнавальній і науковій діяльності важливими є мотиви особистісного до-

свіду, переживання, внутрішньої віри в науку, в її цінність, зацікавленість вченого, особиста відповідальність.

Полані вважає, що особистісне знання — це інтелектуальна самовідданість, яка не є недосконалістю, а навпаки, необхідним елементом знання. Вчений підкреслює, що будь-яка спроба вилучити людську перспективу із картини світу призведе до абсурдності. Встановлення істини залежить від ряду наших власних основ і критеріїв, які не піддаються формальному визначенню. У пізнавальному процесі важливе місце, за Полані, займає віра, яка є джерелом знання і на якій базується система взаємодовіри. Згода явна і неявна, інтелектуальна пристрасть, наслідування культури — це імпульси, пов'язані з вірою. Розум спирається на віру як на свою основу, але й здатен піддати її сумніву [6, с. 131].

Для П. Фейєрабента важливим є так званий методологічний анархізм. Зміст його полягає в тому, що під час зіткнення теорії з науковим фактом для її фальсифікації потрібна ще одна теорія. Для цього вчений висуває і розробляє принцип поліферації, тобто розмноження теорій, і відстоює правомірність будь-якої нової теорії. Кожний вчений повинен творити вільно, неупереджено. При цьому потрібно висувати навіть недоведені та неперевірені закони і гіпотези. Джерелом альтернативних ідей можуть бути знахарство, магія, містика, східні культури та ін. Всі вони мають власну цінність. Взагалі не існує загальних норм, універсальних критеріїв раціональності чи науковості, завжди знайдуться факти чи обставини, що можуть стати у нагоді, норми, стандарти і концепції, які не підтримують в інших умовах. Відмова від ідеалів класичної науки набула

стійких рис і полягає в тому, що наука постає як процес розмноження теорій, і не існує жодної риси і навіть стійких тенденцій, вважає Фейєрабент. Ще він вважає, що кожна теорія створює власну мову для опису фактів, встановлює свої стандарти і норми, які можуть протиставлятися одні іншим. Некритичні запозичення їх термінології і мови можуть зашкодити вченому. Він не повинен слідувати нормам, а має досліджувати факти самостійно, уникаючи тиску [7, с. 121].

Норми наукового етосу регулюють діяльність вченого, яка здійснюється для реалізації наукових цінностей. Вищою науковою цінністю є істина, досягнення істинного результату можливе як відомим вченим, так і початківцем. „Ніякі минулі заслуги не беруться до уваги, якщо йдеться про наукові докази” [8, с.51]. В.С.Стьопін описує, як маловідомий службовець патентного бюро А.Ейнштейн дискутував з вже відомим вченим Г.Лоренцем, доводячи справедливість своєї трактовки введених останнім перетворень. А.Ейнштейн виграв цю суперечку. Але прикметно те, що ні Лоренц, ні його колеги не брали до уваги, що дискусія йшла між відомим вченим і тоді ще молодим фізиком А.Ейнштейном.

У наш час важливою залишається проблема авторського пріоритету, а також оцінка наукових здобутків колегами. Відомі різноманітні санкції наукових товариств за порушення цих етичних принципів науки. Скажімо, в середині 70-х років минулого сторіччя широкого резонансу набула так звана справа біохіміка і нейрофізіолога Галліса. Він займався проблемами морфінів мозку і висунув оригінальну гіпотезу про те, що морфіни мозку однаково діють на нервову клітину. Вчений провів серію склад-

них експериментів, але переконливих доказів на користь своєї гіпотези не здобув, хоча певні дані свідчили про її перспективність. Побоюючись конкуренції з боку колег, Галліс вдався до фальсифікації даних експериментів і опублікував результати свого „відкриття”. Але колеги біохіміки не змогли повторити досліди за опублікованою Галлісом методикою і запропонували йому публічно провести експеримент на симпозіумі в 1977 р. в Мюнхені. Галліс вимушений був зізнатися у фальсифікації. Наукова спільнота відреагувала цілковитим бойкотом. Колеги перестали підтримувати з ним наукові контакти, співавтори відмовилися від спільних з ним праць. Галліс вимушений був опублікувати листа з вибаченням перед колегами і заявив, що не буде більше займатися наукою [8, с. 51—52].

Крім участі у проведенні наукових досліджень, сучасному вченому доводиться виконувати багато інших ролей, кожна з яких вимагає дотримання певних етичних норм. Після того, як дослідження завершено, його результати мають розглянути колеги, які спеціалізуються в тій самій галузі знання. У науковій публікації вченого повинні бути посилання на праці попередників, в яких була поставлена проблема. Коли стаття публікується, вона виступає свого роду заявкою, що стверджує пріоритет автора на відкриття, яке викладене в даній статті. Деякі дискусії про пріоритет, наприклад дискусія про те, хто — Ньютон чи Лейбніц — відкрив диференціальне числення, стали яскравими сторінками в історії науки. Дослідник, який публікує отримані ним результати, робить їх надбанням усього наукового співтовариства. Тим самим він дозволяє іншим членам співтовариства їх критикувати, відкриваю-

чи своїм колегам можливість для спростування власних ідей [9, с. 410—411].

Після виходу наукової публікації колеги вченого повинні її рецензувати. Це ще одна роль, яка виконується вченим і яка має особливе значення для самоорганізації наукового співтовариства. Рецензування праць — одна з особливостей діяльності наукового співтовариства, за допомогою якої воно визначає пріоритети розвитку відповідної галузі знання. Рецензенти несуть моральну відповідальність за майбутнє своєї галузі знання.

Крім внутрішньої етики науки, існує ще „зовнішня”. Як і в випадку „внутрішньої” етики, тут можна виокремити два її види. По-перше, „зовнішня” етика науки втілює соціокультурні норми суспільства. Причиною її формування було розповсюдження техніки і технологій, які є уречевленням наукових результатів, прикметним в цьому плані було виникнення професії інженера. „Зовнішня” етика виражається у відповідальності вчених за результати своїх досліджень, тому що, крім позитивних результатів, наявні і такі, які суперечать праву людини на життя (зброя масового знищення — хімічна, біологічна, атомна), а також результати, які призводять до екологічних катастроф (загрожують існуванню природи). Тому значне місце належить соціальній відповідальності вчених за наслідки своєї роботи.

По-друге, соціальний інститут науки, хоча і є системою, здатною до самоорганізації, але функціонує в постійній конкурентній боротьбі за обмежені суспільні ресурси. Від початку ХХ ст. практично у всіх розвинених країнах створена система керівництва наукою. Окрім того, існують численні фонди, які виконують координуючу, фінан-

сово-розподільчу функцію. Хоча ці організації виконують адміністративну роль, але до їх діяльності долучаються вчені-експерти, на яких покладається завдання оцінки наукових заявок. Прийняття рішення щодо конкурсного вибору проекту часто вимагає не лише професійної компетентності, але й морального вибору під тиском політичних чи корпоративних сил. Яскраві приклади зловживань на цьому терені наведені в книзі американського автора Р.Белла [10].

Можна зазначити, що іноді норми „зовнішньої” та „внутрішньої” етики можуть призводити до парадоксальних конфліктних ситуацій. У зв’язку з цим можна процитувати В.Гейзенберга: „Згадую одну з останніх розмов з Енріко Фермі, невдовзі перед майбутнім випробуванням першої водневої бомби в Тихому океані. При обговоренні цього плану я дав зрозуміти, що, зважаючи на ймовірні біологічні та політичні наслідки, від такого випробування слід утриматися. Фермі заперечив: «Але ж це такий гарний експеримент». Ось, мабуть, найсильніша мотивація, яка передує практичному застосуванню науки: вченому необхідне підтвердження від неупередженого судді — самої природи — в тому, що він правильно зрозумів її структуру. І йому хочеться бачити витвори своїх зусиль в дії” [11, с. 203].

Норми наукової етики рідко формулюється у вигляді кодексів. Але відомі спроби виявлення, опису і аналізу цих норм.

Найпопулярніша з них це концепція Р. Мертон. У ній він описує етос науки, який розуміється як комплекс цінностей і норм, що передаються з покоління у покоління вчених і є обов’язковими для них. Вчений виді-

лив чотири основні цінності: 1) універсализм — вимога, адресована вченому, щоб він орієнтувався на здійснення не особистих чи групових інтересів, а шукав об’єктивне наукове знання, істинність наукових тверджень повинна оцінюватися незалежно від віку, статі, раси, авторитету, титулів і статусу їх авторів; результати будь-якого вченого повинні критично осмислюватися і перевірятися, тим самим доводячи, що наука — демократична; 2) колективний характер науки — змушує вченого ділитися своїми відкриттями з усім науковим співтовариством, бо наукове знання є колективною власністю; 3) незацікавленість, пошук істини не задля власної користі — визнання має розглядатися як можливий наслідок наукових досягнень, а не як його мета; 4) організований скептицизм — орієнтує вченого на критичне ставлення до своєї праці та досліджень інших вчених, на необхідність перевірки даних, тобто вчений несе певну відповідальність за наслідки своєї роботи [12, с. 24]. Цей аналіз цінностей і норм науки багато раз критикувався. Інші вчені вважали, що норми, які запропонував Мертон, не завжди виконуються вченими. Тому під впливом цієї критики Мертон у своїй праці „Амбівалентність вченого” відмітив протилежно направлені професійні норми, на які орієнтуються вчені в своїй діяльності. Наприклад, вченому потрібно якнайшвидше робити свої результати доступними для всіх колег; йому треба знати всі їх праці, як минулі, так і сучасні; він повинен добре перевірити свої результати перед публікацією; не повинен підкорятися інтелектуальній моді тощо.

Хоча нормативно-ціннісна структура науки не є жорсткою, але наявність норм і цінностей дуже важлива

для самоорганізації наукового співтовариства. Н.Мотрошилова виділяє такі норми етики науки: 1) пізнавальні — різні методологічні та світоглядні установки, які визначають відношення пізнавального суб'єкта до пізнавального об'єкта („технологічні норми”); 2) соціальні внутрішньонаукові — регулюють процес науково-дослідної діяльності як діяльності колективної; 3) загальносоціальні норми — впливають на відношення між соціальним інститутом науки і суспільством в цілому [13, с. 107]. Ці норми між собою тісно пов'язані й виконання їх відображає рівень етичного розвитку індивіду, колективу і суспільства в цілому.

Вчені повинні дотримуватися основних положень норм своєї професійної діяльності, бо їх порушення здатні викликати серйозні труднощі в розвитку тієї чи іншої області знань, а також можуть виникнути неприємності й для самого порушника, і для науки в цілому. Коли такі порушення набувають масового характеру, під загрозою опиняється і сама наука. Наприклад, в галузі генної інженерії непродумана методика чи необережність при „зникненні” небезпечного, потенційно патогенного матеріалу з лабораторії могли б мати великі, навіть глобальні наслідки, зумовивши виникнення нової епідемії, для боротьби з якою медицина ще не має ліків. Також вчені повинні довіряти своїм колегам, оскільки без цього неможливий розвиток науки. Існують

різноманітні кодекси етики, а також рухи за колективну відповідальність [14,15]. Привертають увагу такі широкі форми суспільного руху, як Міжнародна федерація вчених, їх професійні об'єднання в різних країнах, організації з чітко визначеною метою, такі, наприклад, як Британська асоціація із соціальної відповідальності вчених, та ін. Це є формою прояву розуміння вченими своєї відповідальності за проблеми, які сягають глобальних масштабів і впливають на різні сторони сучасного суспільства.

Отже, застосування наукових знань в усі часи не було нейтральним ні в політичному, ні в соціальному, ні в економічному та етичному аспектах. Відповідальність за використання досягнень науки в першу чергу несуть вчені. Адже ніхто не в змозі краще них дати оцінку позитивним і негативним сторонам застосування наукових результатів. Прогрес науки не є самоціллю для людства, найперше він має сприяти всебічному розвитку людини, в тому числі покращанню матеріальних умов її життя. Наука не скасовує значимість таких цінностей, як свобода, справедливість, щастя тощо. Вона повинна допомагати розвитку людини як творчої особистості. Але чи буде наука дійсно сприяти прогресу суспільства і людини чи, навпаки, буде служитиме силам реакції — це вже залежить від самих людей і суспільства, від їх усвідомлення відповідальності перед майбутнім.

1. *Філософія* и методология науки / Под ред. В. И. Купцова.— М., 1996.— 596 с.
2. *Тудосеску Й.* Идеалы и нормы социальной деятельности // Вопросы философии. — 1984.— № 3.
3. *Поппер К.* Логика и рост научного знания. — М., 1987.— 245 с.
4. *Лакатос М.* Методология научно-исследовательских программ // Вопросы философии. — 1995. — № 4.
5. *Кун Т.* Структура научных революций. — М., 1991.
6. *Полани М.* Личностное знание.— М., 1985.
7. *Фейерабенд П.* Избранные труды по методологии науки. — М., 1967.
8. *Стёпин В. С.* Теоретическое знание.— М., 2003.— 744 с.

-
9. Лебедев Г. Философия науки. — М., 2005.
10. Bell Robert. Impure Science: Froude Com promise and Political Influence in Scientific Research. — N.Y., 1992. — 301 p.
11. Гейзенберг В. Физика и философия. — М., 1963. — 203 с.
12. Merton R. The Sociology of Science. The Theoretical and Empirical Investigation. — N. Y., 1973.
13. Мотрошилова Н.В. Нормы науки и ориентация ученого // Идеалы и нормы научного исследований. — Минск, 1981.
14. Кодекс наукової етики // Наука та наукознавство. — 2005. — № 3. — С. 31—37.
15. Лобанова Л. С. К вопросу о разработке Кодекса академической этики в современных условиях развития науки. // Наука та наукознавство. — 2004. — №4. Додаток. — С. 104—116.

*З.А. Попович,
вед. инженер ОАО «Укртелеком», канд. экон. наук*

Новые социальные инициативы и новая модель научного общения

Кризис традиционной науки и традиционных социальных институтов

Важнейшей проблемой современной науки, которая уже сказывается на эффективности научных исследований и сдерживает технологический прогресс, является проблема резкого ухудшения качества научного общения.

Многие авторы (Nelson [1], Pestre [2] и др.) обращают внимание на фрагментацию и дезинтеграцию традиционных научных сообществ, связанную с изменениями режима регулирования прав на интеллектуальную собственность, начавшимися с конца 80-х — начала 90-х годов XX века. Указанные изменения в патентном законодательстве, как известно, привели к расширению сферы патентования результатов фундаментальных исследований. Как указывает Pestre [2], «систематическое патентование базовых знаний раздробляет имеющиеся знания и затрудняет мобилизацию ресурсов, ограничивает количество потенциальных изобретателей». Nelson [3] подчеркивает, что сложившийся режим прав на интеллектуальную собственность является важнейшим (наряду с глобализацией

хозяйственных процессов) фактором, определяющим современный контекст, в котором развивается мировая экономика.

Патентование научных открытий делает фактически незаконными их верификацию и изучение другими исследователями, что ставит под сомнение основные принципы функционирования науки и явно замедляет прогресс исследований в соответствующих направлениях. Например, в биомедицинской сфере патентование научных приборов, инструментов и экспериментальных техник чрезвычайно затрудняет исследования и блокирует доступ к определенным их направлениям и путям [4].

В то же время все чаще фиксируются случаи отчуждения формально не отчуждаемого авторского права, когда исследователь лишается права на публикацию результатов под своим именем и тем более на свободное использование своего открытия даже в сугубо научных, некоммерческих целях. Ухудшается состояние научной этики [5].